

ZINEMA

Film-pilla koxkor bat agertu zaigu aurtengo neguan, igazko urritasunaren aldean. Ona ikusi ditudanetatik zenbaiten berri laburra.

Mordoxkarik andiena, oi bezala, Ameriketatik etorri zaigu. Oen artean leku berezia merezi du eskuarki THE PRODIGAL ("El hijo pródigo") delakoak, onena izatea bezain berezia eta nabarmena baita txarrena izatea. Esango nuke, eta asko esatea da, au dela iguingarriena amerikanoek Biblia'rekin, gizon indartsu eta emakume erdi-billuxiekin sortzen dituzten saltsa koipatsu orietan guztietan.

Beste burutik astekotan, Elia Kazan'en EAST OF EDEN ("Al Este del Edén") aipa dezagun aurrenik. Steinbeck'en gai irristakorra ezin obeki emana dago. Naiz erabat naiz zatika, den dena da doi eta egoki eta besterik baiño geiago James Dean zenaren lana. Txorakeriak esan dira onezaz, onean eta txarrean, baiña, gogoko dugun ala ez, eztu gutxi galdu zinemak bere eriotzarekin.

Jendeak ez bide dio egin besteri aspaldian Billy Wilder'en THE WITNESS FOR THE PROSECUTION ("Testigo de cargo") dertzanari egin dion arrera. Ezta arritzeko: gure egunotako epikaren borroka-lekua auzitegietan dago eta gure Akiles eta Ulises aukeratzekotan gizon-iltzaille burutsua eta legegizon maltzurra autatu bearko ganituzke. Agatha Christie'ren ipui laburraren (eta geroxeagoko komediaren) gainean eraikitako film onek eztu *suspense* delakoa bakarrik. Beregana dezake ikuslearen gogoa, naiz gertaera guztien berri aldez aurretik jakin —orixe gertatzen zitzaidan neroni—, Charles Lughton eta beste lagun azkarren antzeari eskerrak.

Western-etan, Ameriketako erri-landarearen kimuetan, bi dira ikusgarri: Delmer Daves'en 3.10 TO YUMA ("El tren de las 3,10") eta John Sturges'en GUN FIGHT AT THE O.K. CORRAL ("Duelo de titanes"). Zerbait berri badakarte zaarraren zaarrez usanduxea ageri den film-mota orretan. Leenbizikoaren bukaerak, zoritxarrez, ustekabekoa izanik, eztu ikuslearen gogoa beteko, oker ezpanago.

Lapur eta eraille gogortu batek ez eze, kristau biozperaagoak ere eluke noski orrela jokatu, gizon baten bizia eta Yuma'ko presondegiaren artean balego aukera.

Besteak —eztakit guztiak oartu diren— gai ezaguna du, eta gertatua gaiñera: Tombstone'ko inguruan Earp eta Cranton'darrek tiroka egin zuten kontu-garbitzea. Etzen besterik John Ford'en MY DARLING CLEMENTINE (“Pasión de los fuertes”, emen), Henry Fonda, Walter Brennan eta Victor Mature'kin. Oraingoan Burt Lancaster da Wyatt Earp, Earp anaien buruzagia, eta Kirk Douglas Holliday medikua edo agin-ateratzaillea. Ford'enak, bere “Stagecoach”-en maillara eldu gabe, gizen gutxiago zuen bear bada azkeneko onek baiño. Oraingoa, ordea, kolore, kanta eta abar, gogokoago izango dute askok.

Ezta ixiltzekoa Joseph Pevney'ren MAN OF A THOUSAND FACES (“El hombre de las mil caras”), Lon Chaney sonatuaren bizitza. Badute amerikanoek oitura gaurko jendeen bizia zinematrazeko, il orduko eta il baiño leen ere bai. Diodan au, ordea, besteak baiño geiago da: egia ala gezurra, badu bizitza onek bestelako baliorik. James Cagney ezta emen betiko mutur-jokalari bizkorra eta eztugu ezer galtzen aldaketa orrekin.

Stanley Kramer'ek España'n egin duen “Orgullo y pasión” baiño okerragoak ikusten dira. Kañoizar orren gora-beerak, D. C. Forester'en eleberrri batetik artuak, gogaikarri xamarrek dira, egia esan, zearo aldrebesak ez esateagatik. Baiña España'ko gauzen berri jakin nai duenak, arkituko ditu berortan iñoiz asma etzitzakeanak. Ikusiko du, esate baterako, Escorial'go monasterioan asten den Aste Santuko prozesioa Segovia'ko ubidearen azpitik igarotzen: an daramate gaiñera Ama Birjiñaren irudia, aurtxoa besoetan duela. Gertaerek asper-tuxe daukaten ikusleak ikuskizun eder bezain ugarietan lasai ditzake begia eta gogo. Bestelako “paisajeak” naiago dituenak —geienon aragia argala da-ta—, badu ikusteko Sofia Loren'en dantza bat. A, gure Prai Bartolome bizi balitz!

Inglatera'tik etzaigu bere biziko gauzarik etorri. Robert Neame'ren THE MAN WHO NEVER WAS (“El hombre que nunca existió”), azken-gerrateko ixpiazkoaren gora-beerakin, polita da. Gauza bat irakasten digu, gaiñera. España'n gaudela adierazteko eztela deus askoren bearrak: aski dira kitarra-soiñua eta guardia civil baten (obe biren) kapelu okerra. THE ONE THAT GOT AWAY (“El único evadido”) ingelesek alemanekin darabilten *fair play* edo joko garbiaren ezaugarria da: bekaitzik gabe ikus ditezke gaur atzoko etsaiaren ibillerak.

Geiago nai zuen Ken Annakin'en ACROSS THE BRIDGE (“Al otro lado del puente”) izenekoak. Mejico'ko lur beroetan —edo lur beroen muga— gertatzen den Graham Greene'n ipui labor bat artu

dute oiñarri, ezin geiago luzatuaz. Berez, ordea, Graham Greene'n aurrak badute alako legor-antxa: "Auto Sacramental"-etatik ateratako Adimena, Fedea edo Pekatuaren eite geiago dute ezur-aragizko kristau jatorrena baiño. Eta, jakiña, zenbat ere puztuago, ainbat gizatasun gutxiago.

Frantzia'tik film bat beñipein agertu zaigu, amar bizitzako etxea etxola artean bezain nabarmena: Jacques Tati'k burutik burura betetzen duen MON ONCLE ("Mi tio"). Chaplin itzak lilluratu ondoren ere, leengoan dago Tati. Bere mutuan, ordea, eztu mintzoaren bearrik oraingo bizitzaren alegia azaltzeko, otxan-itxuran aski zorrotza. Ato-rrarik etzuten gizonaren aspaldiko ipui ura herbera da, gaurko izkuntzara itzulia eta zein biziro esana, itzik gabe!

España'ko zineman, gauza jakiña da, badira bi gazte zer bait egin nai luketenak, dirua irabazteaz gaiñera: Bardem eta Berlanga. Bardem'en oraiñengo saioa, "La venganza", ezta emen agertu. Gero, Valle Inclán'en Sonatekin asia omen da: Jainkoak bakarrik daki zer irten ditekian ortik.

Berlanga'renetan "Los jueves milagro" izan da azkena. Iritziak eztaoz bat irudimen-jolas arin oni buruz, desegokikeriak ugari dituelako. Berlanga, ordea, ezta bear bada zearo errudun. España'ko zineman guztizko eskua duten esku izkutu eta indartsuek puska geiegi ken eta aldarazi dizkiote: Teologiarekin egin du topo gizagaxoak. Emendik moztu, ortik ebaki, ango urratua pasaratu eta emen adabakia ipiñi, ezta Berlanga'k gogoan zeukan soñekoa ezagutuko duenik.

Eztu teatro-gaiak aipatzeko oiturarik, teatorra joateko ere gutxi. Oitura ori beingoz austeaz ezta orratik pekatu larria izango. Ots andikoa izan da Madril'en Buero Vallejo'ren azkeneko obra: "Un soñador para un pueblo". Ongi josia ta ongi emana dago, ene itzak ezer balio badu. Bada, ordea, besterik ere. Pertsona nagusia Esquilache siziliarra da, arako Madril'go kale-argitzaille eta garbitzaille, baita kapa eta kapelu zaarren etsai ura. Egillea, jakin bear da, Esquilache'ren alde dago: obeto esan, Esquilache artu du aitzaki maite dituen gauzak goratzeko. Alegiaren mami gordea batera azaltzen dute batzuek eta bestera besteek. Iñongo osiñean sartu gabe, esan ditekian agian España'ko XVIII'garren mendea dakarrela auzitara: gure Gipuzkoa'n Aita Larramendi eta Azkoiti'ko zalduntxoak sortu zituen. Ezta aaztu bear, gaiñera, Azkoiti-Azpeitietako matxinada Madril'go Esquilache uxatu zuten zalaparten oiartzuna izan zela. Auzi orretan, nolana ere, goragarrri agertzen dira, Buero Vallejo'ren ustez, orduko zenbait buruzagi "argituren" asmoak eta egiñak, jendeak, berez naiz besteren eragiñez, ontzat artu ezipazituen ere.

L. MITXELENA.

« JAI-ALAI » (Schola Cantorum)

Donostia egunez, Schola Cantorum'eko dantza ta musika taldeak JAI-ALAI jokatu ziguten, Victoria Eugenia antzokian. Bi egunetarako antolatu ikusmira ta bietan, igande-asteartetan, goizean izan genduan. Zergatik goizean? Arratsalderako lain ez dalako ala euskal-antzezkarriak erritar batzuentzat bakarrik diralako, ots euskaldunentzat?

Baliteke inork gauza biak uste izatea. Egiaz, euskal-arteak ta, batibat, dantzak ez ditu gure tartean geiegi txoratzen. Ez uste izan gero, zenbait kritikalarik edo, lerro bi ere opa dizkietenik dalako jaialdi oieri. Alare, naikoa Euskal-erritik irtetea —Segovia bertara, nai badezu— Bizkai'ko launako lerdan orrek, adibidez, jendea odol sutsuan ta txalo ta oiuz ezartzeko.

Aitortu dezagun zuzen ta garbi, dantzetan beintzat, azken urte autan lan ta saio onuragarria dagitela Euskal-erri guzian neska ta mutil ugarik. Ez det jaialdirik galtzen ta, urre gorria izan ez arren guzia, ni beintzat ondorengo onetara iritxia nauzute: erriko dantzak, folklorea, gaur gallurrenara urreratu digutela dantzari oiek; ta gazteri orren oldarrak gorago egin aal izateko jauzi bizkorra egin bearrean arkitzen dala, au da, ballet-era.

Balleta esan det, bañan ez da naikoa esatea. Agian, koreografia, *mise en scène* ta teatroaren moldaketak eskatzen dituan eskua ta argia aipatu bearko nituke.

* * *

Zorionez, alor onexetako saiaketa degu "Jai-Alai".

Ez det paradoxaz asi nai, bañan urriago bear luke lenik. Badirudi programaren egilleak edo ugaritasunaren oparia egin nai izan digutela, edo ikusmiraren denbora ta goitasuna oparo mukurutzeko zati batzuei balio kaskarregia eman diotela. Gure gogoz, "Gabonetako erronda" ta

“Arrantzaleak” deritzaien zati bi oiek gabe, programa ariñago ta naikoa litzake. Gaiñera biak, naiz eta ainbat abesti sentigarri entzun ta “Kaxarrenka” ta “Kaskarots” diran dantza jostalariak ikusi, gorago aitatu degun tajua palta dute. Zenbat aberastasun! Bañan multzoan, abesti, dantza, jantzi ta antzelariak, denak kontakari baten arnasa ta animarik gabe.

J. A. Urrutikoetxea ta J. J. Franco Zabalegi gazteak asmatu, sortu ta dantzatu dizkigute “Jai-Alai”-ren koreografiak. Len esanak aztutzekoak dira, bestalde, txalotu bear ditugun sorkarien aurrean.

Lenik ezaguna genduen Olaizola'tar Joseba'ren “Oleskari zarra”-ko dantza ori. Norbaitek zion musikalari aren sentimen gardenaren frutu bera dala dantza-musika ori. Franco'ren merezimendua, musikoaren ametsa ain egoki ta zintzo dantzakizun dotore biurtzea.

“Kresala” izan da ordea, guretzat, “Jai-Alai”-ren gauzarik itxarongarriena. Ipuiak iru aldi ditu: ametsa, eromena ta eriotza. Franco'k, ta bere adiskideak, asma ta dantzaten du. Persona bi izaki ta korapillorik gabeko kontakizuna, orra aldartea ballet baten sortzeko. Izan du kopeta Franco'k saiaketa onetan murgiltzeko ta adoretzu agertu zaigu, Garbizu'ren musika eragingarria baitaratuaz, gorputz oroz ta mimika egokiz amodiozko ipuia dantzaten.

Urrutikoetxea'ren goramenak izparringian ere irakurri dituzu. Bana-banakoak izango dira gure errian Urruti aña eskola dutenak. Mundu zabalean ibillia degu euskal-ballet aintzagarrian, ta agirikoa zaigu Paris'ko igurtzia, bere oin-joku bizkorra ta ritmuaren nagusitasuna ikustean. Guk koreografilaria gorapatuko degu. Urteaga'ren musikaz, San Juan zortziko ezagunarekin, Gipuzkoa'ko dantzen apotheosis eraiki digu, dantza-koruen joskera biziaz ta antzeztokiaren kolorez.

Schola'ren dantza-talde edo korueri buruz esan bearrekoa da neskatxenak diziplinaz ta dagokion graziz jokatzen duten bezela, mutillak ezberdiñiak eta saildu gabeak arkitzen ditugula.

Puntu auetan ezin utzi neska-mutillek atera zuten “Ingurutxoa”. Egia esan, dantza bera gorago ezarri gendun antzezlariak baño. Napar-errietako enparantzetan eta antzokirik apaiñetan ateratzekoa da, izan ere, “Ingurutxo” dotore ori. Agiz adierazi zigun dantza-sokaren birunda, erreberentzi ta kolore txukun aien bidez bere etorkia. Onelakoak ordea, antzokietan eta orkestakin, talde aukeratuak atera bear lituzteke. Ez da bearrezkoa soka luzea ateratzea, bañan bai merezi duten axolaz eta begirunez. Zer nolako *suite* edo xorta ioria, bakan eman zizkiguten Ingurutxo, Auresku, Sagar-dantza ta abar, karrusel baten ari, kolore ta ritmuz josi ta jantziatz!

* * *

“Jai-Alai”-ren musikalariak ez dira, noski, dantzariak baño gutxiago aintzakotzat eukitzeko. Errezkada luzea ta ospetsua ezarri bearko nuke, beraien izenekin. Nork izan lezakean, adibidez, Garbizu'ren asmamena “Kresala”-n, Escudero'ren zindotasuna “Santa Ageda” abesti iñarrosgarrian ta Guridi'k duan ats eta maisugoa merezi duten ohorez jaulkitzeko jakinduria ta etorria.

Ezin bukatu, jakifia, amateur utsak dirala aitortu gabe “Schola Cantorum”-eko kantari, dantzari ta zuzendariak. Orien biotzak ta oldarra gafienera nai ta nai ez jaso bear.

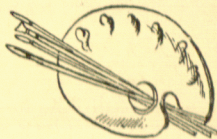
Alare ez degu uste, sentimentu utsez, erritasun utsez alegia, diardutenik, artea sortzeko edermiñez baizik. Au da pozgarriena. Gazte oiek, euskal-artearen bidez, garai aldeetara egatzeko asmo ta itxaropena izatea.

Ainbeste goi-asmo itotzen dituan gaurko gizarteak ez al ditu oien kemenak zapuztuko.

Onelako arazoetan erri laguntzaren faltari ta erantzukizun astunak egozten zaizkio ta arrazoiz sarritan. Bañan bada beste korapillo bat ere: zergatik dugu, batipat Gipuzkoa'n, zaletasun oiek afizio billakatu ta lantzeko bildurra?

Bildurra edo dana dalako arek ez du gutxi moteltzen egamin ori.

ANSOLA G.

MUSIKA'Z

Bergara'ko Orfeoia Madrid'en

Joan dan Abendu'ko illaren erdi-aldean Madrid'en igaro nituan egun batzuek.

Ta, goiz batez, Alcala-kalea'n, gipuzkoar lagun zar batekin topogin nuan. Ta esan zidan berak:

—Baaldakik gaur arratsaldean Bergara'ko Orfeoiak kantatzen duala?

—Non? —galdegin nion.

—Zartzuela'n.

—Zartzuela'ko Teatroa'n, alegia?

—Bai.

—Gero arte, orduan.

—Ori dek. Gero arte.

* * *

Ostatura eguardian eldu nintzanean, eskuratu nuan Madrid'eko egun artako ekuskari-programa bat. Ta onek, Zartzuela'ko kontzertoz, zion:

“Orquesta Sinfónica de Madrid. Director: Vicente Spiteri.—Primera parte: *Pequeña serenata nocturna*. Mozart.—Segunda parte: *Novena Sinfonía, en “re” menor*. Beethoven.—Coro: Orfeón Vergarés.—Director: Dr. Oyarzábal.—Cuarteto solista: Conchita Domínguez, Celia de Anca, Carlos Munguía, Antonio Caro.—A las siete de la tarde.”

* * *

Sei t'erdiak inguruan urreratu nintzan Zartzuela'ko Teatro ederrera. Jendea erruz ta barra-barra zetorren. Ta dotorea, gañera. Txapelak ugari-samar ikusten ziran. Ta euskera, berriz, gure emengo erri batzuetan baño geiago entzuten zan.

“Kaxo!” ta “kaxo!” saio bat egiñez-gero, atera nuan kontzier-torako sarrera. Egia esan, ez oso merke ere. Gauza onak beti garestiak izaten nonbait.

* * *

Barrena sartu nintzanean, Teatro osoa, aundia izan arren, leporaño jendez betea arkitzen zan. Ta, jendearen artean, soñieko ta marra ederrez apaindutako andere asko.

Iragarrita zegoan bezala, Orkesta'k lendabizi Mozart'en *Gaueresi txikia* jo zuan. Ta txit ongi, gañera. Zoragarria benetan lumaz eta sedaz egia zirudien aingeru-musika ura...

Ta ondoren eman zion asiera, Orkesta'k berak bakarrik, Beethoven'en *Bederatzigarren Sinfonia*'ri. Aurreneko unetan alako urduritasun gutxi bat oartu genuan Orkesta'gan, baño bereala jabetu zan au osoro Beethoven aundiaren musika-orrialde berdingabeetaz, ta gero, Bergara'ko Orfeoia'rekin batera, iñoiz entzun eztegun bezalako *Bederatzigarren Sinfonia* eman zigun. Ain ederra...!

Ta, bukatu zuanean, Teatro'ko jende guzia zutitu zan eta, zoratuta bezala ta *bravo!* oi u egiafiaz, ia ordu-laurden batean txaloka etengabe jardun zan.

* * *

Kanpora irten nintzanean barrungo txalo-otsak jarraitzen zuan artean. Ta jendeari *Novena* itza baizik etziztaion entzuten...

Bilbao'ko Athletic eta Real Madrid'ek egunaurrean jokatu zuten futboleko partidua ikustera joandako bilbotar adiskide bat alderatu zitzaidan eta, agurtu ondoren, esan zidan:

—Zorionak, gipuzkoarrak! Atzo guri baño zueiri gaur txalo geiago jo dizkitzute, alazankoa...

Ta donostiar batek berriz:

—Noiz ua txokora?

—Biar. Ta i?

—Larunbat-arratsaldean.

—Zerbait nai al dek etxe koentzat?

—Esaiek ongi nabillela. Ta oso zintzo. Esaiek amonari *Novenan* ikusi naukela...

* * *

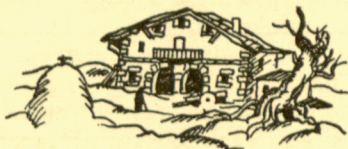
Erri baten kultura era askotara neurritu liteke, iñolaz ere. Baña era orien oñarrietako bat, enurarik gabe, erriaren beraren musika-zaletasuna da. Ta ontan Bergara'ri, lurbira osoan ere, erri gutxik jo lezaioke kukurruku.

Ta esan genezake oker aundirik gabe noski, Bergara'ko erriak, bere gaurko musika-jaiera berezi ori, ia guzia, Roman Oiarzabal jaunaren lan trebe ta alegin leiatsuei zor diola.

* * *

Bosteko ori, don Roman!

URREA.

EDUARDO MOKOROA JAUNA

IL ZAIGU 91 URTEKIN

Ilbeltzaren 30'n, joan dan ostiral gauetz Goiko Jaunak bereganatu zuan On Eduardo Mokoroa zanaren anima. Zeruan gerta dedilla!

Igandean jendetza aundia inguruan zuala izan zan gorputzaren entierro ikusgarria. Requiem Meza ta gañerako elizkizunak atzo astelenez ospatu ziran Santa Maria'ko Eliza nagusian.

Erriko agintari, musika-talde, Eskolania Gorriti, Tolosa'n eta Probintzian zerbait diran guziak, ikasle, adiskide, lagun eta ezagunak bildu ziran, On Eduardo Mokoroa, musikalari aundi, kristau zintzo ta euskaldun jatorrari azken agurra egiteko.

Ori ta geiago merezi bait zuan Tolosa'ko organista zarrak, Gorriti'ren jarraitzaileak. 75 urteren buruan Jainkoa'ri ainbeste Gloria, Musika'ri ainbeste lan eder eta Euskal-erria'ri etengabeko fama eman dionak.

Ez goaz emen aitatzera zenbat eta zenbat musika-komposizio utzi dituan: Meza, Salve, Miserere, Motete elizarako eta beste zer nai gañerantzeko. Eundik gora guziak goi arnas eta jakituriz beteak. Tolosarrok ongi ezagutzen ditugu San Juan omenez egindako Meza... Izaskun'go abestia, abar eta abar, Orfeon Tolosano'aren denborakoak. Eta Musika zaletasun piska bat eta Fede apur bat degun bitartean, ots! beti! jo ta kantatuko ditugu gure eliz ta kaleetan. Zer maillaraño igo zan Musika'n Madrid-en, Paris eta Bruselas'en irabazitako sariak erakusten dute.

Eta azkenik LEIDOR Teatro lan eta opera bikañak oso gora jasotzen du Mokoroa'ren izena. Opera au Emeterio Arrese'ren itz neurtuz josia euskaldun Musika ta Lirikan egin dan onentxoena bezela jotzen dute irizle ta kritiko zorrotzenak. Orain arte konziertotan jo izan diran puskak garaipen bizierna lortu dute.

Eta Opera oso-osorik agertu ta entzun araziko dan egunean (agian datorren urtean Donostia'n) ziur gaude Mokoroa'ren entzutea ezilkorra egingo dula, musikalari bikañen artean. Arriaga, Gorriti, Usandizaga, Aita Donosti etxeakoak; Smetana, Sibelius eta beste antzeakoak alderatzeraño.

Bukatzeko otoitz bat irakurle-entzuleai Mokoroa'ren oroimenez. Goian Bedi! Eta aren alargun andre, seme-alaba ta sendikoai gure atsekabe ta samintasunaren agerpena.

Tolosa 1-II-1959

A. M. L.